

ФОРМИРАЊЕ 17. СРПСКЕ БРИГАДЕ

НЕПОСРЕДНЕ ПРИПРЕМЕ ЗА ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

Пролеће 1944, посебно месец мај, било је испуњено великим активностима, мобилизацијским, организацијским, материјалним и кадровским припремама на стварању нових јединица НОВЈ на југу Србије. Иако још није била извршена општа мобилизација у класичном смислу речи, прилив нових бораца-добровољаца, претежно омладинаца, био је масован. У вези са прихватом овог људства основни проблем је био у наоружању и муницији, а и он је почео знатно повољније да се решава од априла 1944. дотуром ваздушним путем од стране савезника.

До тада развијена ратна организација нове народне власти и политичких организација НОП-а омогућавала је и обезбеђивала реализацију одлука о стварању крупнијих тактичко-оперативних јединица и састава на слободној територији. Уређивани су прихватни магацини наоружања и муниције и ангажоване бројне коњске и воловске запреге за транспорт ка одредиштима за формирање нових јединица.

Курири Главног штаба НОВ и ПО Србије, коњаници и пешаци журили су на све стране носећи наређења, упутства, одлуке партијских форума и штабова. У Главни штаб су позиване новоодређене старешине — команданти и политички руководиоци — где им је саопштавано да ће примити нове дужности, затим места и рејони у којима ће се формирати јединице, одакле ће се добити попуна, који су почетни и основни задаци јединица итд.

Пошто се упоредо радило и на плановима груписања нових бригада и дивизија, посебна пажња је обрађана одређивању операцијских рејона, основних праваца дејстава, главних задатака јединица, одржавању стабилних и сигурних веза између јединица, попуни и даљем снабдевању јединица наоружањем и муницијом.

Што се тиче снабдевања одећом и обућом и исхране бораца, остало је да се то и даље врши на терену, што значи у народу и из средстава заплених од непријатеља.

Кад се овако много касније проучавају сачувани документи и минули догађаји, мора се задивити енергији, снажљивости, умешности и ефикасности којом је Главни штаб НОВ и ПО Србије решавао велике задатке и потребе времена у мају 1944. на јужноморавском операцијском простору. Одвојен стотинама километара од главних снага НОВЈ, односно његових најјачих групација, у општој материјалној оскудици, повезан слабом и несигурним радио-везама са Врховним штабом и искључиво курирским везама са потчињеним јединицама и другим саставима НОП растуруним на релативно великом простору, Главни штаб Србије је успешно координирао разноврсну активност: организацијску, пропагандно-политичку, мобилизацијску, кадровско-персоналну, уређење позадине, формирање нових јединица — бригада дивизија, батаљона и НОП одреда, команди места и сл. и, без икаквог одлагања, ангажовао их у извођењу сложених тактичких и оперативних задатака.

Јасна оријентација и издавање дугорочних задатака замјенивали су недостатак чешћих, сталних и сигурних веза између потчињених и претпостављених команди и установа.

За 17. српску бригаду била су за оно време доста повољно решена сва питања санитетског обезбеђења и збрињавања. Био је обезбеђен неопходан санитетски материјал и приучен кадар за пружање прве помоћи рањеницима, а за теже рањенике и уопште оне којима је било потребно дуже лечење предвиђала се евакуација у Централну војну болницу, која се у то време налазила на планини Радану, изнад пропланка Велике Лопарде.

Буквално, бригаде су формиране у предасима борбених дејстава, на преданцима или у кретању се попуњавале новим борцима и наоружањем, да би одмах наставиле са извршењем добијених борбених задатака.

Са готовим јединицама се маневрисало од бојишта до бојишта, отварали се нови сектори дејстава на правцима најосетљивијим за непријатеља, наносили муњевити удари непријатељским снагама, затим се формирале нове јединице, које су одмах развијале иницијативу и офанзивну активност, тако да непријатељ није стизао ни да идентификује непосредног противника испред својих положаја.

Формирање сваке бригаде, и других јединица, уосталом, било је строго у функцији тактичко-оперативних потреба. Тако је било и са формирањем 17. српске бригаде.

На пример, док су новоформиране 21. и 22. српска дивизија извршавале задатак разбијања Јужноморавске групе четничких корпуса на простору источно од реке Јабланице и јужно од Лебана, од 20. до 25. маја 1944, Главни штаб је већ био донео одлуку о формирању 15. српске бригаде у Горњој Јабланици и 17. српске бригаде у Косаници, односно о формирању нове 24. српске дивизије НОВЈ, и већ издао упутства за мобилизацију бораца за ове бригаде, за њихово прикупљање и упућивање ка местима у којима је било предвиђено формирање, издао наредбе и решио основну кадровску попуну у јединицама које су у целини или делимично улазиле у новоформиране бригаде.

У грубом узев, борци за 4. и 6. српску бригаду регрутовани су са простора између реке Топлице и Јужне Мораве, за 5. српску између реке Топлице и Расине, за 11. српску бригаду из Пусте Реке, за 13. српску бригаду са простора између реке Ветернице и Јужне Мораве, за 15. српску бригаду из Јабланица, а 17. српску бригаду са простора на десној обали Топлице, укључујући и Косаницу.

Главни штаб НОВ и ПО Србије је одредио да се 17. бригада формира на превоју између планине Соколовице и Арбанашке планине, а рејон прикупљања јединица, руководица и група бораца, који је требало да уђу у састав бригаде, био је предвиђен између села на јужним падинама ових планина: Власово (засеоци Бубан и Бачије) — Пролом (данас познатије као Проломска бања) — с. Пупавце и нешто дубље према Косаници — с. Механе (познато и као Мејане или Меане). Догађаји су потврдили да је рејон формирања 17. српске бригаде врло добро процењен и пажљиво одабран:

— тактички је најбоље решавао како да се јединице најбрже нађу на најпогоднијем правцу продора и развоја дејства према добијеном задатку. Линије предвиђеног дотура наоружања из Пусте Реке биле су безбедне и не превише развучене у односу на могућности ондашњих средстава дотура (воловске запреге и товарна грла);

— са војно-политичког аспекта рејон се налазио на ободу слободне територије и на граници до које је досезала повремено четничка контрола;

— већ самим упућивањем ка назначеном рејону предвиђене јединице и групе су се одвојиле од својих ограничених

месних локалитета, а психолошки и морално-политички припремале за упад и дејства на територију коју су дуго, без чешћег и озбиљнијег узнемиравања, контролисале окупаторско-квислиншке снаге.

Двадесет деветог маја Главни штаб је наредио 21. дивизији да своја дејства усмери из Горње Јабланице ка Косаници, јер су се тамо налазили четнички 1. косовски и Топлички корпус (са 1. и 2. косаничком и 1, 2. и 3. топличком бригадом), који су могли да омету формирање нових бригада. Такође је наредио 5. српској бригади, која се тада налазила на левој обали Топлице, у рејону Јастрепца, да крене у правцу Косанице и да уђе у састав своје 21. дивизије. До тада је 5. бригада дејствовала самостално, далеко од своје матичне дивизије.

Тако су се крајем маја 1944. истовремено, из различитих праваца, груписале у Косаници бројне колоне већих и мањих јединица НОВЈ и група: из Горње Јабланице 4. и 6. српска бригада, под непосредном командом штаба 21. дивизије, добро наоружане и искусне; 5. српска бригада је још »31. маја гонила четничке снаге на простору Ћуниса, порушила на више места железничку пругу између Ћуниса и Житковца и на овом терену остала до почетка јуна, када је... добила наређење да се пребаци у Косаницу у саставу 21. српске дивизије«; из правца села Ргаја, Пасјачки батаљон »Ратко Павловић Ћићко«, до тада у 1. јужноморавском НОП одреду, затим борци из неколико команди места и већи број нових бораца из планинских и потпланинских села Пасјаче, Видојевице и Ргајске планине; из правца Пусте Реке, групе команде места Бублице и команде подручја у Вујанову.

У истом правцу се кретало и неколико самосталних група на челу са партијско-политичким радницима из топличких села на десној обали реке.

Сви борци у овим групама били су наоружани, сем ретких изузетака. Групе су наоружавали они који су их прикупљали — команде места, партијско-политички органи или НОО, и то лаким пешадијским наоружањем, разноврсног порекла, прикупљеним најчешће из месних извора. Сваки борац је био снабдевен минималном количином муниције за оружје које је добио или понео од куће, ручним бомбама, понеким бајонетом, пиштољем, а неки борци и са нешто опреме (порције, чутурице, фишеклије) сачуване од бивше краљевске југословенске војске или негде заплећене од непријатеља.

Та шарена војска по наоружању и опреми, али са високим моралом и нестрпљива да ступи у борбе, журила је на зборно место.

О тим догађајима има више сведочења. Међу њима је најимпресивније оставио борац Слободан Несторовић. Зато га и цитирамо нешто опширније:

»Најмасовнији покрет међу омладином и старијим људима из ових села за одлазак у борбу био је у мају 1944. године, када је почетком месеца већи број омладинаца ступио у 17. бригаду 24. српске дивизије, на чијем су челу били ранији партијски радници на овом терену, Михаило Мушовић, као командант и Љубинко Несторовић, као политички комесар бригаде.

У то време, преко општинских и сеоских народноослободилачких одбора, спровођена је добровољна мобилизација бораца широм Топлице. Такав задатак био је постављен и Општинском одбору у Прекадину. Спроводећи ову директиву, Одбор је одржао састанак са свим сеоским одборницима у кући Љубисава Ђокића у Гојиновцу, на коме је одлучено да се за сва три села израде спискови свих војних обвезника и других способних омладинаца, као и да се по селима одрже конференције на којима ће се народу изложити војно-политичка ситуација и значај добровољне мобилизације бораца. Дан мобилизације био је одређен за 28. мај 1944. године, а зборно место свих војних обвезника било је одређено код водне пумпе у средишту села Прекадина.

Тога дана, на позив Партије, добровољно се пријавило 32 бораца из Прекадина, Гојиновца и Шишмановца, као и око 15 бораца из суседног села Доње Коњуше, које је тада било у саставу Прекадинског општинског народноослободилачког одбора. Сви пријављени борци распоређени су у 17. бригаду, 24. српске дивизије.

Том приликом у НОВ су ступили: Борисав Аранђеловић, Драгбољуб Вуксановић, Јордан Милошевић, Миодраг Милошевић, Спасоје Игњатовић, Стојан Лазаревић, Бранислав Стаменковић, Александар Капетановић, Хранислав Стојковић, Витомир Јанковић, Милан Маринковић, Вукашин Ранчић, Стојан Киковић, Вукомир Максимовић, Александар Игњатовић, Драга Јоцић, Драга Милошевић, Александар Ранчић, Крстомир Илић, Бранислав Златковић, и Вукоје Китановић — из Прекадина; Милош Станковић, Радисав Јанићијевић, Милинко Јанићијевић, Крстивоје Јанићијевић и Радосав Крстић — из Шишмановца и Драгољуб Тодоровић, Милоје Ђокић, Момир Комадина, Хранислав Јововић, Боровије Ђокић и Милутин Ђокић из Гојиновца.

Од старијих људи маја 1944. ступио је у Народнослободилачку војску и Добросав Коковић из Гојиновца, коме је јединац

син, Јован Коковић, погинуо 21. марта 1944. као политички комесар чете у 2. јужноморавској бригади, у борби ^{о в е} бригаде против Кесеровићевих четника на Белом Камену-

По директиви Партије, почетком маја 1944. повучен ^{ј е} са партијског рада на терену у рејону Прекадина Светислав Петровић — Пики, као и Драгиша Станковић, члан Партије и један од најактивнијих позадинских радника из Шишмановца, који су постављени најпре за политичке комесаре чета, а убрзо за комесаре батаљона у 17. бригади.

У борбу против окупатора и домаћих издајника више се није ишло кришом, као у првим данима устанка. Сада ^с читава села, свечано и са песмом, испраћала здраве сеоске младиће у партизанске бригаде. Окупаторска команда у Прокупљу била је већ одавно начисто у непокорност ових села. Бугарски и недићевски стражари хапсили су на улазу у ^ГР^аД сваког сељака из Прекадина, Гојиновца и Шишмановца ко би се усудио да каквим послом сиђе у Прокупље⁸.

У договору између Главног штаба Србије, Команде ^пД["] ручја у Вујанову и Окружног комитета КПЈ за Лесковац, одређена је група бораца и старешина из Пусте Реке која ће ући у састав 17. српске бригаде. Њена јачина је била око 60—70 бораца, већином из команде места у селу Бублици и неколико искусних ратника и партијских радника, предвиђених за најодговорније командне и друге руководеће дужности, међу њима и први командант бригаде Милош Мушовић. У групи се налазио и Младен Миладиновић, који је као избеглица живео у току рата у селу Вујанову, а тренутно се налазио на дужности у команди места у Бублици. Подр^У^ч ^{Ј е} У Вујанову одредило га је за старешину групе и био је предвиђен за партијско-политичку дужност у новој бригади. Груп^а ^{Ј е} понела и извесну количину наоружања и муниције.

Ова група је са Милошем Мушовићем на челу, који ^{ј е} са собом носио основна документа о формирању бригаде, кренула из Вујанова, преко Бублице, Горњег Статовца и села Арбанашке и стигла до Бачија (засеока села Власова) изнад Проломске Бање. Овде се група улогорила. Са групом је дошао и Вељо Мрдаковић, члан Окружног комитета КПЈ ^{з а} Лесковац, са задатком да у новој бригади организује партијски рад. У ишчекивању пристизања других јединица и група, група је организовала извиђање према Косаници и обезбеђ ^{с њ е} логора.

⁸ Слободан Несторовић: *Три добра села* (Хроника Прекадина, Гојиновца и Шишмановца), Прокупље, 1961.

Истовремено су одабирани борци и старешине из команди места, партизанских јединица и од теренских активиста на десној обали Топлице. Они су организовали привремене војне саставе и упућивали на место формирања 17. бригаде. У другој половини маја то је био најважнији задатак на овом терену, а носиоци највећег терета су били срески органи народне власти тадашњег пасјачког среза, чије је седиште било у селу Ргајама, заселак Мрдаци. Ту се налазила среска команда места, срески комитет КПЈ и срески народноослободилачки одбор, омладинско руководство и руководство АФЖ-а.

У то време секретар среског комитета КПЈ за пасјачки срез био је Живорад Петровић — Жика Брица, командант среске команде места у селу Ргајама био је Михајло Средојевић, из оближњег села Мрљака, председник среског НОО Душан Мрдаковић из Ргаја, а секретар среског НОО Петроније Савовић из села Кара.

⁹ *Мрдаци — Мрдаковићи — Мрдачка мала*: различити називи за заселак села Ргаја у општини Прокупље. До краја другог светског рата у засеок уј било 25 кућа Мрдаковића, или, како у том крају скраћено кажу, Мрдака. Насеље се развило од три брата Мрдаковића, који су се овде доселили 1880. године испод Јавора из Новопазарског санџака.

У току балканских ратова и првог светског рата из овог засеока погинуло је седам Мрдаковића, а четворица су преживела као ратни инвалиди.

Од почетка устанка 1941. Мрдаци су узели учешћа у борби, а у току читавог НОБ били су сигурна база и ослонац НОП-а. Један од организатора устанка у овом крају био је Радомир Мрдаковић Ргајац, предатни члан КПЈ у београдској организацији, где се налазио на раду, а у току рата секретар партијске ћелије, члан рејонских и среских комитета и секретар среског комитета. У току рата је тешко оболео и завршио рат као инвалид. Његов брат Веља је у рату био помоћник комесара Пасјачког партизанског батаљона »Ратко Павловић Ћићко«, а 1944. и члан Окружног комитета КПЈ за Топлицу и Јабланицу.

Као активни борци НОБ погинули су следећи Мрдаковићи: Миодраг, политички делегат вода Косаничке партизанске чете, 22. фебруара 1942. у Куршумлији; Вукоје, борац Косаничке чете, 22. фебруара 1942. у Куршумлији; Богољуб, Гајо, борац 6. српске бригаде, марта 1944. на Ргајској планини у борби против четника; Драгутин, борац 17. српске бригаде, у борби против балиста на Косову, октобра 1944. године. Борци који су преживели рат као ратни војни инвалиди: Јордан, Петроније, Радојко и Богосав, ухваћен 1942. од стране четника, интерниран у Норвешку, умро непосредно после завршетка рата.

Сем набројаних, као борци НОБ учествовали су: Душан, који је једно време био први председник среског НОО, Милорад, који је био секретар среског комитета СКОЈ-а, а у 17. бригади у јесен 1944. комесар батаљона, Десимир, Вујадин, Обрен, Драгољуб, Вукомир, Бранимир, Радослав, Владислав и Обрад. Укупно 21 активни борац НОБ, а могуће је да неки није наведен. Знатно је већи број Мрдаковића са признатим статусом бораца НОБ, јер су активно учествовали као сарадници НОБ на терену. Међутим, има и више мрдачких жена. На пример, Јовка је била члан СКОЈ-а и активисткиња од 1943. а као активисткиња АФЖ су биле: Милица, Дивна, Јелка, Сара и Рада.

Тих даиа, 20. маја 1944. године, формирана је и 21. дивизија, у којој је такође највећи број бораца и старешина био из Топлице. Њене бригаде (4, 5. и 6. српска) требало је попунити већим бројем бораца, међу којима је било доста из села са десне стране Топлице. Сва та активност се одвијала преко органа формираних на обе обале Топлице, што значи и преко среских органа у Ргајама.

Због свих тих разлога, партијске, омладинске и женске организације биле су развиле велику политичку активност чији је резултат био масовно добровољно ступање омладине у партизанске редове. У топличким и потпасјачким селима одабрано је више мањих група бораца које су се прикупиле у два полазна рејона: један у селу Топоници а други у Ргајама.

Код среске команде Ргаје прикупљена је највећа група, намењена за формирање 17. бригаде, око 300 бораца и руководилаца. Поред омладинаца и омладинки из планинских села око Пасјаче, Видојевице и испод Радана, са овом групом су се спојиле и две чете Пасјачког батаљона »Ратко Павловић Ћићко« 1. јужноморавског НОП одреда, које су биле предвиђене да уђу у састав 17. бригаде. То су биле 1. и 2. чета, док је 3. чета остала као језгро да задржи континуитет овог батаљона, који је требало да се попуни новим борцима и настави са активношћу на свом терену. Од две чете Пасјачког батаљона биће окосница за формирање 17. бригаде и из њих ће се регрутовати највећи део батаљонских и четних руководилица бригаде.

Тадашњи командант Пасјачког батаљона Стево Венчевић Берза, родом из пусторечког села Косанчића, довео је свој батаљон у Ргаје, а он се затим, по распореду Главног штаба Србије, одмах упутио да прими дужност заменика команданта 13. српске бригаде, чије је формирање такође било у току. Овај млади, неустрашиви и познати пусторечки партизански командант погинуо је на тој дужности са више својих бораца крајем октобра исте године недалеко од села Бајгоре, код Подујева, на Косову, одбијајући јурише Немаца који су штирили повлачење својих снага из Грчке.

Између 25. и 28. маја група бораца прикупљена у Ргајама кренула је под вођством команданта среске команде Михајла Средојевића преко села Широких Њива и Арбанашке ка планини Соколовици. Са групом се кретао и већи број партијских активиста и чланова партијских органа из Топлице.

Са овом групом из Ргаја је пошао и Душан Божовић Дука, политички активиста на терену, који је до тада редовно

одржавао везу са партијским и војним руководствома у Топлици и Пустој Реци и по њиховим задацима често упућиван у Косаницу. Одржавао је везу са малобројним партизанским илегалцима и симпатизерима који су радили под врло тешким условима. Прикупљао је информације на терену Косанице и обавештавао заинтересована руководства. Лично није био упознат са одлуком о формирању нове бригаде у Косаници. Када му је речено да треба да пође са овом групом у Косаницу, он је једноставно то примио као један од уобичајених задатака ради чијег је извршења и раније тамо одлазио. Сматрао је да је у Ргају прикупљена јача партизанска јединица, која је требало насилно да продре преко Проломске Бање у Косаницу и тамо демонстрира своје присуство, а он, као мештанин и добар познавалац терена, да буде њен водич. Највише што је очекивао то је да ће се старешине са њим саветовати, користити се његовим познавањем људи на терену и искуством илегалца и герилског борца. Као што је речено, наредбу о формирању бригаде и о одређивању старешина за најважније дужности у њеној команди носила је група Милоша Мушовића, тако да Дука није знао ни да ће ући у састав бригаде. Као скроман човек и вредан активиста, навикнут на извршавање деликатних герилских и других илегалних задатака, Дука је најмање очекивао да ће му се у новој бригади поверити и најодговорнија политичка дужност.

У селу Бачији ргајска група се придружила пусторечкој групи, коју је овамо довео Милош Мушовић.

ПОКУШАЈ НЕПРПЈАТЕЉА ДА ОНЕМОГУЋИ ФОРМИРАЊЕ 17. БРИГАДЕ

Док су се ове две групе прикупљале и договарале између села Бубан, Бачије и Пролом и планине Соколовице, у очекивању пристизања других група из Топлице, нешто даље од њих, према селу Пупавцима налазиле су се јаче четничке снаге. Изненађени појавом веће групе партизана у овом рејону, четници су се одлучили да изведу препад на залогорване јединице, да их униште или протерају са овог терена, али су дочекани енергичном одбраном и јаком ватром делова за обезбеђење.

Борбу је прихватила мања предстражна јединица партизана, која је била избачена као обезбеђење према засецима Вуковићи и Горње Село. Када је друго предстражно обезбе-

ђење односно в^Д Пасјачког батаљона под командом Николе Божовића Вука, отворило ватру из правца (к. 1050) Радуловца, четници су били изненађени, па су се у великој журби повукли дубље у Косани^У' У^ правцу села Раче и Ђаке. У краткотрајном сукобу пар^гизани^СУ прошли без већих губитака. Том приликом рађе^и^СУ Лазо Томановић, члан среског комитета КТПЈ пасјачког сР^еза> ГруЈ^а Каличанин из села Коњуше и још један борац чиј^име^није забележено. Четнички губици су остали непозна^и- Касније је утврђено да су четници припадали јединици к^оЈу Ј^е во^Дио Божо Ивановић, капетан бивше југословенске вСЈ^ске, ина^че партизанима познат као плашљив стаоешина јер^се никада није усуђивао да прихвати самостално борбу Против партизана, већ је то чинио редовно заједно са јачим четничким снагама или под сигурном заштитом Бугара.

Изненађени о^тп^о^ром и енергично вођеним противнападом четници су одступили после неколико сати борбе и успели да се Д^оста организовано извуку венцем планине Соколовице по^ заштитом шуме и ослонцем на јаке тактичке положаје Први м^рак^СУ искористили да се одвоје од противника извуку из борбе и без задржавања одступе.

Због недов^љно^јасне ситуације и предвиђеног формирања бригаде, ^ије^предузето гоњење непријатеља у току ноћи Али је^г^ојава непријатеља на прилазима рејона за формирање 17. бригаде наметала нове одлуке и акције.

Од доласка УР^еЈ^он^села Бубан — Бачије Милош Мушовић је одржавао ред^овну^курирску везу са Главним штабом НОВ и ПО Србије и ^лао^извештаје о пристизању јединица, старешина и наопуж^и^а за нову бригаду, о првим контактима са непријатељем, резултатима борби, стању на терену и општој ситуацији а повЈ^а^тно^је добијао нова наређења и обавештења.

После извештаја^о^борби прикупљених јединица против четника у рејону Пролома — Велики Пупавци — Соколовица, Главни штаб СР^и^је^је послао наређење Мушовићу да се расположивим с^агама^предузме офанзивну акцију све до реке Косанице и при^аза^Курушмлији с циљем да се непријатељске снаге протерају са тог^а^простора. Истовремено, Главни штаб је обавестио Му^*1101311^Д^а Ј^е о^тп^о^чео продор две бригаде 21. дивизије и да^за ко^и дан стићи у Косаницу. У току извршења овог задатка, зависно од ситуације и пристизања следећих група б^о^р^а^Д^а> старешина и наоружања, на погодном месту требало ф^о^р^м^и^р^а^ти бригаду.

Поступајући по овом наређењу, Милош Мушовић је одлучио да са пристиглим јединицама маршује у две колоне, обухватајући Соколовицу са североистока и југоистока, и то:

— јачом, левом, правцем Пролом — Велики Пупавац — Рударе, затим долином Косанице преко села Високе до села Кастрата — уз реку Косаницу ка селу Механама;

— десном слабијом, од села Бачије правцем село Товрљане (заселак Пећанци) — село Космача — Мале Пупавце — Каменица — Велика Лубница — Мала Лубница — заселак Сретеновићи — село Механе.

Десна колона је на прилазима селу Космачи требало да сачека топличку групу бораца, коју је водио др Милан Прелић. Овој групи је дат задатак да успут извиђа десну обалу Топлице.

У селу Бачије остала је мања група бораца за везу са Главним штабом а касније и са штабом 24. дивизије.

Предвиђено је да обе колоне и остале групе које буду пристигле, као и групе из Бачија, по извршеном задатку, најдаље до 1. јуна, стигну у Механе.

Милош Мушовић, са неколико руководиоца, једним водом Пасјачког батаљона и одељењем курира, извршио је покрет из Бачија 29. маја и истог дана по подне стигао у село Механе. Пре одласка послао је извештај Главном штабу Србије о намеравању померању и обавестио да се у том правцу упуте минобацачи за формирање пратеће чете бригаде. Овог дана увече, и у току 30. маја, пристигли су и први курири из јединица који су извештавали да упућене колоне нигде нису успоставиле контакт са непријатељем и да на правцима наступања нису наишле на отпор. Код леве колоне на два-три места су се огласиле усамљене, заостале групе месних четника, које су брзо растеране. Из Куршумлије су добијени извештаји да је бугарски гарнизон прешао у највиши степен приправности, појачао спољно обезбеђење и избацио јаче делове на брдо Самоково, 2 км јужно од Куршумлије, које доминира изнад града с југа.

Сви извештаји су потврђивали да су створени услови за краткотрајни предак ангажованих јединица и неопходно време за завршни део формирања нове бригаде.

У ПРВОМ ЗАЈЕДНИЧКОМ СТРОЈУ

До 1. јуна све колоне и групе су се слиле на простране ливаде и ивице околних шума испод Механе. Још нису били стигли минобацачи и понеки старешина заузет примопредајом раније дужности.

Преданило се и заноћило на ледини, под ведрим небом. Само мањи део бораца је преспавао под кровом. Сусретали су се борци из истих места, из различитих јединица, разговарало се о протеклим догађајима, о будућим акцијама, о друговима у другим јединицама. Неки су чистили оружје, други разгледали нове »брѣнгале« (енглеске пушкомитраље-зе), требали се од вашију, крпили одећу и обућу. Хране није било, па су се делиле последње корице хлеба које су борци донели однекуда са терена. Топличани, пристигли из села Губетина, Смрдана, Топонице, Прекадина, Шишмановца, Коњуше и других делили су последње залогаје погача које су понели од својих кућа. У току ноћи пристигло је нешто хране из околних села: проје из Товрљана и Космаче, сира из Арбанашке и других села, али ништа друго. Изјутра је борцима подељен по комад проје или грудa стврдногo качамака и по комадић сира. Око 7 часова изјутра, 2. јуна, наређено је да се сви борци построје у две врсте. На десном крилу су биле чете Пасјачког батаљона, затим Пусторечани, а на левом крилу упадљиво највећа група Топличана који су се гласно довикивали са мештанима из постројених јединица и на крају групе пристиглих добровољаца.

Пред стројем од неколико стотина бораца налазили су се бригадни руководиоци. Постројеним борцима се кратко обрати Милош Мушовић и саопштио да ће наредбу Главног штаба НОВ и ПО Србије о формирању 17. бригаде прочитати Веља Мрдаковић, члан 'Окружног комитета КПЈ за Лесковац и делегат Главног штаба Србије. Наредба је била кратка и садржавала је формацију и одредбу о постављању најодговорнијих руководиоца у штаб 17. српске (Косаничке) бригаде. За команданта је постављен Милош Мушовић,¹⁰ за политич-

¹⁰ *Михајло Мушевић Милош*, познат и по илегалном надимку Мустафа, рођен је 21. XI 1913. у селу Превишу, општина Шавник, Црна Гора. Родитељи су му били сиромашни сељаци и надничари, са шесторо деце — четири сина и две кћери. После завршетка основне школе, Милош је радио као помоћни радник прво на траси пута Шавник — Жабљак, а затим Бијело Поље — Бродарево. Уз рад је завршио средњу геодетску школу, па је већ 1938. напустио Бродарево и прешао на трасирање пруге Куршумлија — Приштина.

Одмах по доласку у Топлицу развио је активност у напредном радничком покрету. Тако је 1938. организовао штрајк радника на прузи Куршумлија — Приштина. Исте године примљен је за кандидата, а 21. јануара 1939. и за члана КПЈ.

Непосредно после пријема у КПЈ, Мушовић је постао секретар партијске ћелије и члан месног комитета КПЈ за Куршумлију. Са Сретенем Жујовићем и Давидом Пајићем, члановима Покрајинског комитета КПЈ за Србију, Мушовић је учествовао у припреми и раду прве партијске конференције за срез косанички у Куршумлији, крајем 1939. год.

ког комесара је одређен др Милан Прелић,¹¹ за заменика политичког комесара бригаде (партијског руководиоца) Ду-

Током 1940. дуже времена је провео на војним вежбама. Учествовао је на једном партијском семинару у Куршумлијској Бањи августа 1940. Априлски рат 1941. затекао га је на албанском фронту, где је био рањен. По капитулацији старе Југославије привремено се вратио у своје родно место, остао тамо око месец дана, док му се рана није залечила, а затим отишао поново у Топлицу у којој је радио на организовању устанка.

Налазио се међу првим партизанима у топличком крају. Октобра 1941. учествовао је у борби за ослобођење Прокупља, а децембра 1941. је постављен за комесара Косаничке партизанске чете. Ова чета је била једна од најелитнијих јединица Топличког партизанског одреда. У јесен 1942. постао је члан бироа Партије за десну обалу Топлице и за Косаницу, а од марта 1943. члан среског комитета КПЈ, да би од јесени 1943. пошао да руководи радио-станицом која је тада први пут била добијена на југу Србије. По доласку Главног штаба Србије у марту 1944. на југ Србије, Мушовић, као резервни официр везе, ради као руководиоца веза овог штаба све до маја исте године, када је одређен за команданта и упућен да формира 17. српску бригаду НОВЈ. На овој дужности је остао до половине октобра 1944, када је опет повучен на рад у Главни штаб Србије. Непосредно по завршетку рата, у јесен 1945, упућен је на школовање у СССР. Јуна 1946. у току једног командантског путовања, слушаоци, међу њима и Мушевић, купали су се у Волги. Нико од другова није приметио када су се таласи ове велике реке склопили изнад Милоша, нити су видели како се то догодило и зашто. Могли су само утврдити да се Милош утопио, да се угасио један богат револуционарни живот у 33. години.

Савременици и саборци причају о Мушовићу као о изразито хуманом човеку. Р. Мрдаковић Прајац каже: »Био је то у правом смислу човек народа. Пун љубави за сељаке и разумевања за све њихове невоље. Име Милош био је магично. Оставио је трага где год је дошао. Многи сељаци у рату мимоилазили су нас мештане да би потражили помоћ и савет од Милоша«.

Љубинко Несторовић Озрен: »Жалим што немам способности... што немам речи којима би описао оно што је из Мушовића зрачило топло и мило, његова насмејаност у свако доба и у свакој прилици«. На сличан начин о Мушовићу говоре и Радослав Ђорђевић Балонче, Војкан Јеремић Велимир, Војин Бајовић Вук, Милисав Станишић, Радивоје Лазаревић Лаза Глумац и други.

Непосредно после рата, на иницијативу Баје Несторовића, основној школи у Власову (заселак Бачије) дато је име Милош Мушовић«.

¹¹ Др Милан Прелић је био најмлађи доктор правних наука и био члан Централног одбора омладине Земљорадничке странке. Припадао је напредном, левом крилу омладине. У току рата склонио се у своје родно село Губетин, код Прокупља. У јесен 1943. изабран је за члана среског НО одбора. Када је Петар Стамболић дошао на терен Топлице, за команданта Главног штаба Србије (пролеће 1944), тражио је од Прелића да се више ангажује и узео га за сарадника. После доношења одлуке о формирању 17. бригаде, П. Стамболић је донео одлуку да се др Прелић упути за комесара 17. бригаде. На место формирања бригаде Прелић је дошао са овећом групом бораца из његовог села Губетина и околних села са десне обале Топлице. Непосредно пред почетак непријатељске офанзиве у јулу 1944 (топличко-јабланичке операције) повучен је у Главни штаб Србије, где је радио на изградњи народне власти, а касније и на припреми Првог заседања Скупштине Србије.

шан Божовић Дука,¹² за начелника штаба бригаде Радивоје Лазаревић Лаза Глумац,¹³ за секретара бригадног комитета

¹² Душан Божовић Дука рсфен је 23. марта 1913. у селу Равни Шорт — Превој, општина Куршумлија. Активан је учесник НОП од марта 1942, а члан КПЈ од августа 1943. Радио је на терену као активиста од почетка 1942. по задацима партијске организације из Топлице, а касније од почетка 1944. по задацима Окружног комитета КПЈ Лесковац, односно команде подручја Вујаново у Пустој Реци. Био је посебно оријентисан на формирање органа народне власти и упоришта НОП у Косаници. Учествовао је у различитим локалним акцијама у Косаници, а под притиском непријатеља се повлачио на слободну територију у Топлици односно Пустој Реци. Извршавао је обавештајне задатке за потребе најближих команди места (Ргаје, Јабучево, Вујаново и сл.) и партизанских јединица и бригада НОВЈ, а често био и водич јединицама које су оперисале на терену Косанице и суседним ка Косову и Копаонику.

На дужности заменика комесара бригаде остао до јула 1944. а затим поново упућен на рад на терен Косанице, са задатком стварања организације КПЈ, организације НОФЈ, омладинских организација, органа народне власти и др. У тек формираном среском комитету за косанички срез био члан комитета задужен за рад народноослободилачких одбора и истовремено секретар среског НО одбора. На дужности заменика комесара 17. бригаде заменио га је Живорад Петковић — Жика Брица, али на кратко време. У току топличко-јабланичке операције за помоћника комесара бригаде постављен је Драгић Вукић Малиша. Њега је, по завршетку топличко-јабланичке операције, заменио Момир Лекић Моша и остао до новембра, или почетка децембра 1944. Мошу је заменио Славко Поповић и остао на дужности помоћника комесара 17. бригаде све до њеног расформирања јула 1945. године.

¹³ Радивоје Лазаревић — Лаза Глумац рођен је 15. марта 1917. у селу Спанцу, у сиромашној породици. Године 1936. завршио средњу пољопривредну школу у Буковцу код Неготина и упустио се као радник у Државној штампарији у Београду. Учествовао у студентским демонстрацијама. У једној тучи на углу улице Балканске и Краљице Наталије (сада Народног фронта) истраго из руку жандара једног студента, члана КПЈ из Макарске, кога су гурали према »марици«, и крио га око месец и по дана у свом стану. Бившу југословенску војску служио 1937/38. у Школи резервних официра у Горажду. Након једне вежбе 1939. године постао резервни потпоручник. Од 1939. до 1941. године радио у Пршеву и Крушеву као монополски чиновник. Мобилисан је марта 1941. и као водник учествовао у рату против Италијана на правцу Струга — Елбасан. По распаду бивше војске, крајем маја 1941, стигао је кући, а потом се пријавио на службу у »монопол« у Прокупљу где је радио на производњи дувана. Дана 31. октобра 1941. у селу Неваде учествовао је у спречавању мобилизације сељака општине барбатовачке и гргурске у четнички одред и разбијању »Каљатског одреда«. После те акције тај одред је нестао. До одласка у Јабланички партизански одред јуна 1943. радио у селу и околини као илгалац. У 2. батаљону Јабланичког НОП одреда био је борац, пушкомитраљезац и десетар. 9. октобра 1943. са десетином ступио у 1. јужноморавску НО бригаду. Био је десетар десетине 2. чете 2. батаљона. Рањен у селу Рујковац у борби против Бугара 29. октобра 1943. Лечен у партизанској болници у селима Гајтан и Ивање до половине децембра 1943. и као рековалесцент упућен на боловање у пусторечке базе, што је одбио, захваљујући да иде у јединицу, па је постављен за команданта у команду места у селу Јабучеву, где је остао до

СКОЈ-а (омладинског руководиоца) Милутин Војводић¹⁴ и за интенданта бригаде Вукоје Ранчић из села Прекадина.

Затим је извршена расподела бораца по јединицама. Тога дана формирана су три батаљона, курирско одељење, заштитни вод штаба и пратећа чета бригаде, за коју се сваког дана очекивало да добије минобацаче и мине, јер је њихов долазак био најављен. Одређене су старешине по батаљонима и четама. Сваки батаљон је имао по три чете. Затим су сви борци, по групама, распоређени по батаљонима и четама, при чему се настојало да јединице на почетку буду приближно једнаке јачине. Групе из појединих села су се сврставале у десетине и водове постројених чета.

Језгро за формирање 1. и 2. батаљона биле су чете Пасјачког НОП одреда »Ратко Павловић Ћићко«, па су старешине ових чета биле и прве батаљонске старешине бригаде. За команданта 1. батаљона постављен је Миле Стаменковић Прекадинац,¹⁵ родом из Прекадина, до тада командир 1. чете Пасјачког батаљона; за политичког комесара батаљона Радовић (није се могло утврдити име), родом из Пиве, у Црној Гори, а за омладинског руководиоца Предраг Миленковић из села Горњег Статовца.

За команданта 2. батаљона одређен је Ђорђе Перишић Ђока, из села Белог Камена, до тада командир 2. чете

половине јануара 1944. После тога је распоређен за вођу културне екипе у којој је радио око месец дана у Пустој Реци. Потом је упућен у Црну Траву да успоставља школе и дилетантске групе. Средином маја 1944. вратио се на терен Кукавице и Поречја, а крајем маја 1944. јавио се Главном штабу Србије у селу Гајтан, који га је поставио за начелника штаба 17. српске бригаде. У бригаду стигао око 6. јуна 1944. у село Лубници (Косаница). У бригади је остао до средине фебруара 1945, када је упућен на дужност начелника оперативног одсека 24. дивизије.

Кандидат за члана КПЈ постао је 11. октобра, а члан КПЈ средином новембра 1943. Од половине марта 1945. године Главни штаб Србије поставио га за вршиоца дужности команданта 24. дивизије, где је остао до њеног преформирања 1945. године на Косову.

¹⁴ Милутин Војводић, рођен у селу Новом Момчилову, срез Прокупље, вероватно 1924, у сиромашној породици. Рано је приступио напредном омладинском покрету. Пре доласка у 17. бригаду био је борац, а затим руководилац СКОЈ-а 6. српске бригаде 21. дивизије. Погинуо 6. августа 1944. у борби против четника код села Врапци, у Горњој Јабланици.

¹⁵ Милета Стаменковић, Миле Прекадинац, рођен 25. децембра 1921. После завршетка основне школе изучио је поткивачки занат.

Још од првих дана устаничког покрета у Топлици истакао се као најватренији симпатизер покрета међу напредним омладинцима у Прекадину. Пред крај 1942. ступио је у Топлички партизански одред, у коме је убрзо стекао углед врло храброг борца. Као такав постављен је за командира чете у батаљону »Ратко Павловић« у ужоморавском одреду. Био је у 17. бригади командант батаљона од 2. јуна до половине августа 1944. године.

Пасјачког батаљона; пре тога је кратко време био командант команде места у Јабучеву. За његовог заменика постављен је Љубинко Перовић, из села Бучинаца, између Белог Камена и Пасјаче, за политичког комесара батаљона Драгиша Радевић из Јабучева, а за омладинског руководиоца Вујадин Мрдаковић из Ргаја.

За команданта 3. батаљона одређен је Аца Павловић из села Бериља у близини Прокупља, ближи рођак народног хероја Ратка Ћићка.

(Предходно, је био предвиђен Митар Мартиновић - Север, али је он после неколико дана упућен за комесара бригаде »Георги Димитров«),

Овај батаљон није могао бити попуњен на дан формирања бригаде. Одређено је само језгро руководилаца и бораца, а попуна је извршена у следећих неколико дана од пристиглих добровољаца из Топлице, Пусте Реке и првих добровољаца из Косанице.

Основни задаци бригаде, које је она добила при формирању, били су да:

а) маневром, војно-политичком активношћу и борбом на територији Косанице, Горње Јабланице и Горње Топлице уништава заостале четничке групе чистећи терен и утврђујући слободну територију;

б) продорима према Копаонику уништава непријатељске снаге, шири и утврђује слободну територију;

ц) врши пропаганду за НОБ у народу на овим теренима, а нарочито у Косаници и поткопаоничким селима, уз мобилизацију људи за потребе бригаде;

д) непрекидним притиском на непријатељски гарнизон у Куршумлији веже његове снаге и онемогући му упаде на слободну територију;

е) спречава упаде непријатељских снага из других гарнизона како из долине реке Топлице, тако и са Косова, а нарочито преко превоја Мердаре и Преполац и села Дегрмена;

ф) својим присуством на терену Косанице шири идеје НОП-а на терену Косова, уз изричиту забрану преласка тзв. »шиптарске границе« и ступања у већи оружани сукоб са шиптарским снагама;

г) садејствује борбама осталих наших снага.

Бригада је била релативно далеко лоцирана од своје 24. дивизије и Главног штаба Србије и са отежаном везом. Овако оквирни директивни задаци омогућавали су штабу бригаде да самоиницијативно дејствује, не чекајући наређења претпостављене команде.

За нове јединице и команде требало је обезбедити велики број војних и политичких руководица. Огромну већину нових бораца чинили су махом млађи омладинци, из сиромашних сеоских средина, међу којима је био незанемарљив проценат бистрих и одважних омладинаца, али неписмених или са минималним образовањем. Мало је било ђака, несвршених студената, резервних официра и подофицира, а сасвим ограничен број интелектуалаца. И међу малобројним борцима из градова преовладавала је пука сиротиња, али је било мало класно свесних индустријских радника.

Било је, свакако, и искусних ратника, који су својим способностима израсли од бораца у успешне партизанске командире, команданте и политичке комесаре, али је већина њих већ била постављена у раније формираним јединицама, командама и штабовима, тако да су постојале веома мале резерве руководица. Издвајање способних старешина, нарочито за ниво штабова батаљона, бригада и дивизија, Главни штаб је решавао уз доста тешкоћа. Оне су биле нешто ублажене дотадашњим школовањем и обуком на краткотрајним војним и политичким курсевима почев од јесени 1943. године, и редуцираном тактичком обуком у командама места, одредским батаљонима и сл., али све је то било веома недовољно и за све то је било и сувише мало времена.

У то време ни Врховни штаб НОВ и ПОЈ није могао да интервенише упућивањем искуснијих руководица; то ће се озбиљније учинити тек од половине јула 1944. па надаље, а до тада се Главни штаб и Покрајински комитет КПЈ за Србију, са окружним, среским и другим комитетима и органима, сналазио како је најбоље знао и умео у околностима велике потребе за разним профилима руководица. Бирани су најбољи који су у том тренутку стајали на располагању за одговарајућу дужност, а пошто су се потребе брзо увећавале, доста често су мењана претходна решења и тражена нова — боља.

У новоформиране јединице су упућивани руководиоци из раније формираних јединица, из институција са терена (комитети КПЈ, комитети СКОЈ-а, војно-територијалне команде, НОО и сл.), или регрутовани из јединица партизанских одреда које су у целини или делимично улазиле у новоформиране бригаде (дивизије). За 17. српску бригаду то је био случај са батаљоном »Ратко Павловић Ћићко« из 1. Јужноморавског одреда. Природно, на промене старешина утицали су и сопствени гуоци трпљени у непрекидним борбама.

У решавању кадровских проблема остварено је велико јединство и усклађеност између активности организације КПЈ,

као водећег и најборбенијег одреда револуције, и активности на стварању оружане силе, као најважнијег средства за вођење оружане борбе. Све институције на слободној територији и ван ње имале су свој део одговорности и своје задатке у стварању нових Јединица и одабирању руководилаца за њих. При томе се сматрало врло значајним да на почетку егзистенције и борбених активности новоформиране јединице воде старешине које су борци већ познавали и који су по свему имали висок углед и ауторитет међу њима, и које би и они плебисцитарно изабрали, иако их је одређивао Главни штаб и Покрајински комитет КПЈ својом наредбом. То се у потпуности потврдило и у случају одређивања првих старешина за 17. бригаду. Заједно са групама добровољаца-бораца у бригаду су ступили секретари и чланови комитета КПЈ, руководиоци из органа власти и сл., тј. управо они који су организовали, прикупљали и повели омладинце у бригаду. Али, такве потребе су постојале и на терену. Приоритет се давао одабирању најбољих руководилаца за потребе нових бригада и дивизија, али су истовремено нарастале и потребе за квалитетним и повећаним бројем руководилаца на терену. Ево шта о томе стоји у писму Окружног комитета КПЈ за Србију од 24. јуна 1944: »Двадесет и четврта дивизија узела је Дуку из Среског комитета Косанице за политичког комесара 17. бригаде место Прелића. (У ствари, он је на почетку био одређен за заменика комесара бригаде — прим. аутора). Ми о томе нисмо били обавештени и не знамо да ли је то по Вашем налогу, а наше је мишљење да Дука мање може да одговори политкому бригаде од Прелића, уз то Дука је једини био у Среском комитету Косанице (вероватно једини из Косанице у Среском комитету — прим. аутора), други чланови Среског комитета не познају ни терен ни људе, а срез је где треба да се пробија, те би он више користио у позадини и то највише што познаје терен. Срески (комитет) је тек формиран и сви се нису заједно ни састали те немају никаквих веза тамо«.¹⁶

Да је то био »срез где треба да се пробија«, потврђује и чињеница да је комплетан Срески комитет СКОЈ-а за Косаницу кренуо на терен, на којем је требало да створи организацију и развије активност, заједно са групом из Пасјачког батаљона »Ратко Павловић Ћићко«, која је ишла на формирање 17. бригаде.

Према казивању тадашњег секретара Среског комитета СКОЈ-а за Косаницу Божидара Томановића, из села Бериља, касније, за време офанзиве, Комитет СКОЈ-а је и одступио са 17. бригадом.

¹⁶ Архив Србије, ПК КПЈ за Србију, сигнатура ПКС—587.

ДЕЈСТВА 17. БРИГАДЕ НА ТЕРИТОРИЈИ КОСАНИЦЕ, ТОПЛИЦЕ И ПУСТЕ РЕКЕ

СУСРЕТ СА 21. ДИВИЗИЈОМ У КОСАНИЦИ И ЗАЈЕДНИЧКА ДЕЈСТВА

Одмах после формирања 17. бригада се успорено, широким фронтом у колонама, спуштала од Механе ка долини реке Косанице. Застанци су били чешћи и одмарања дужа. Био је најављен долазак нових група бораца, наоружања и још неких руководиоца. Пристизале су групе бораца из Пусте Реке и Топлице. Бригада је била и у ишчекивању продора 21. дивизије са којом је требало да успостави везу у долини Косанице.

Покрети јединица 21. дивизије НОВЈ према Косаници отпочели су 29. маја 1944. у две колоне. Десна колона — 6. српска бригада — наступала је правцем села Тупале — Реткоцер — Секирача — Добри До, према селу Рачи. Лева колона — 4. српска бригада — извршила је марш правцем села Радевци — Боровци — Медевци — Чокотин — Трапеза — Мачија Стена — Дегрмен, ка селу Кртоку. Приликом ових покрета кроз Горњу Јабланицу, 30. и 31. маја, дошло је до борби против четничких снага које су биле подрле из Косанице и одбациле Горњојабланички НОП одред са овог терена. Шеста српска бригада 29, 30. и 31. маја је разбила и одбацила ове четнике и протерала њихове сараднике. За то време 4. бригада пребацила се из села Липовице преко села Боровци и села Медевци у село Чокотин.

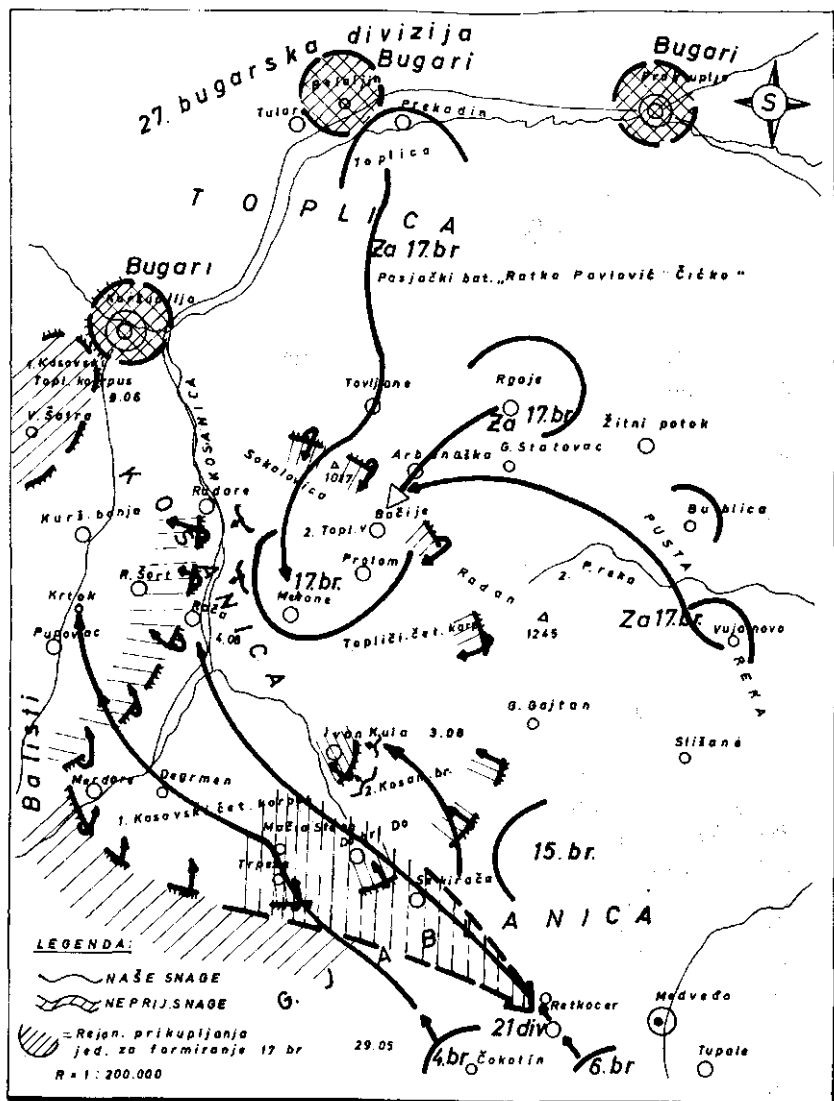
Првог јуна четници су известили Дражу Михаиловића радио-депешом да су 1. и 2. косовски корпус и две бригаде Топличког корпуса 30. и 31. маја водили «очајне и огорчене борбе на правцу с. Добри До — с. Реткоцер — с. Туларе».

Ослобођено четничког притиска, становништво Горње Јабланице је у свим успутним селима топло дочекивало јединице 21. дивизије, а велики број мештана добровољно је ступио у њене редове. Како су јединице 4. и 6. српске бригаде биле бројно попуњене, то је из њиховог састава издвојен најнужнији кадар и ту остављен ради формирања 15. српске бригаде.

Другог јуна предвече 6. и 4. бригада су наставиле покрет и сутрадан избиле на границу Косанице, коју су, у висини села Добри До, биле поселе четничке 1. и 2. косаничка бригада и 1. косовски корпус. Фронтални напад на ове четничке снаге извршила је 6. српска бригада са правца села Секирача, упућујући један свој батаљон ка селу Иван-Кули, ради угрожавања непријатељског левог бока и пресецања његове одступнице. Четврта српска бригада добила је задатак да од села Трна избије ка селу Трпези ради дејства у непријатељски десни бок. Овако организованом обухватном нападу непријатељ није могао дати озбиљнији отпор. Под притиском 6. српске бригаде он је убрзо био раздвојен у две групе које су одступале ка Рачи. Гоњење 1. и 2. косаничке бригаде и 1. косовског корпуса предузела је 6. бригада, а 4. бригада, која је без борбе избила у Трпезу, предузела је преко села Мачије Стене, дуж недићевско-албанске »границе«, чишћење терена, при чему је долазило до мањих сукоба са четничким групицама.

Протерујући четничке делове, 6. бригада је 4. јуна избила југоисточно од Раче, док је 4. бригада са 1. и 3. батаљоном продрла у села Кутлово и Малу Косаницу, а са друга два батаљона на Маторовском вису (кота 761) напала прикупљене четничке групе и после оштре борбе протерала их преко »границе«, заробивши већи број четника. Идућег дана је 4. бригада потпуно очистила простор јужно од Маторовског виса и вршила извиђање и обезбеђење дуж »границе«. Шеста бригада је предвече избила у село Оџаке и на источну ивицу Раче.

Истовремено, на одвојеном правцу, од села Меана ка Рачи приближавала се новоформирана 17. бригада. Директна веза између 6. и 17. бригаде успостављена је већ 4. јуна у поподневним часовима. Тиме су отпочела заједничка дејства ове две бригаде у долини Косанице у оперативној потчињености штабу 21. дивизије. Седамнаеста бригада је добила

Продор 21. дивизије у Косаницу почетком јуна 1944. и формирање 17. српске бригаде.

задатак да поседне положај од села Пупавце до Лубнице и затвори правце који према овим селима воде од Куршумлије преко села Рудара и од села Космаче.

Пред вече 5. јуна 6. српска бригада је избила у село Оцаке и источни део Раче. Десно од ње, на положајима од Оцака до Пупаваца положај је посела 17. бригада.

На левој обали Косанице налазиле су се четничке снаге Топличког корпуса, а низводно ка Рударима мањи делови Српске државне страже.

Истог дана око 22 часа 6. и 17. бригада извршиле су снажан напад на ове непријатељске снаге. Шеста бригада је главни удар усмерила преко Добричанске косе ка Рачи са циљем да онемогући повлачење непријатеља према Куршумлији. Изненадним ноћним нападом на најосетљивијем правцу, јединице 6. бригаде успеле су да поколебају непријатеља и да га, после поноћи, принуде на повлачење на леву обалу Косанице.

Обавештен о неповољном исходу ове борбе и осетивши се непосредно угроженим у Куршумлији, непријатељ је интервенисао у корист четника брзим јединицама. Из Куршумлије је 6. јуна изјутра камионима упућен 3. батаљон 5. добровољачког пука, један вод бугарских тенкова и вод моторизованих топова.

Ове снаге су дочекане бочном ватром у клисури реке Косанице, низводно од Раче, у висини заселака Дешишке и Мијачића. Јединице 6. бригаде извршиле су противнапад левом обалом Косанице, а 17. бригада десном обалом, ослоном на полазни положај на Звицерској и Миличиној бандери и Девојачком кршу. После краће борбе у којој је претрпео губитке од 10 мртвих и 15 рањених, непријатељ је у нередудиступио: Бугари и љотићевци у правцу Куршумлије, а четници на Бранкову кулу.

У току ноћи између 6. и 7. јуна 17. бригада је остала на својим положајима, упућујући извиђачке делове ка Рударима и затварајући правац уз реку Косаницу, док је 6. бригада предузела напад против четничких снага на Бранковој кули. После краће, али оштре борбе, четници су протерани са Бранкове куле и без задржавања, још у току ноћи, одступили према Копаонику, односно Луковској Бањи.

О овом четничком неуспеху командант четничке Расинско-топличке групе корпуса известио је 7. јуна Дражу Михаиловића радио-депешом у којој је стајало:

»Јабланица у рукама комуниста. У Топлици комунисти напали на Косаницу преко Доброг Дола и дошли до Куршумлијске Бање.

Наши делови разбијени и повлаче се ка Лукавској Бањи. Траже помоћ коју им упутити не могу — обзиром на ситуацију која влада у Расини и на Јастрепцу.

Тако је југоисточни део Косанице до 10. јуна био потпуно очишћен од јачих четничких јединица. На терену су заостале само мање групе, углавном месних четника.

Десетог јуна је пристигла са Јастрепца на простор села Раче и 5. српска бригада и ушла у састав 21. дивизије, док се 4. српска бригада тога дана пребацила на Соколовицу.

Истог дана Главни штаб Србије формирао је 24. дивизију НОВЈ. У њен састав су ушле: 11, 13, 15. и 17. српска бригада.

Истовремено је Главни штаб Србије проценио да ће окупатор предузети операције против српских дивизија. У складу с тим он је предузео потребне мере које су имале за циљ да јединице својим дејствима на ширем подручју јужне и источне Србије предухитре удружене Немце, Бугаре, четнике и недићевце који су имали у плану да на појединим секторима Србије остваре брже и одлучније успехе. У вези с тим Главни штаб је 10. јуна издао директивно наређење у коме се каже:

»Последњих дана Немци врше концентрацију својих снага у гарнизонима према нашој слободној територији. Јаче снаге Бугара налазе се у Куршумлији, Прокупљу, Нишу, Лесковцу и Лебану и на прузи Ниш — Скопље. Дуж границе према Косову, Немци довлаче појачање. Разбијене банде четника најотвореније се стављају у службу окупатора. Непријатељ врши сталне упаде на нашу слободну територију, вероватно у циљу извиђања наших снага. У последњим офанзивама на нашу војску у другим крајевима, непријатељ је употребљавао и падобранце.¹ Све те чињенице могу се оценити као припрема непријатељске офанзиве на нашу територију. У вези са тим, —

¹⁷ Односи се на ваздушни десант Немаца на Дрвар, 25. маја 1944. год.